

4.2.2009

Johtokunnan neuvonantaja Juha Tarkka 4.2.2008

SUOMEN PANKIN RUOTSALAISET JUURET

Keisari Aleksanteri I perusti Suomen Pankin runsaat kaksi vuotta sen jälkeen kun Suomen suuriruhtinaskunta oli erotettu Ruotsista. Pankin ensimmäisen ohjesäännön mukaan ”Vaihetus (Wäxeli)- Laina- ja Depositioni-Contorin Suomen Suuren-Ruhtinanmaasa”, kuten pankkia aluksi kutsuttiin, tarkoitus oli kolmijakoinen: auttaa niitä suomalaisia, joilla oli velkoja Ruotsiin, edistää maanviljelystä, kauppaa ja muita elinkeinoja, saattaa vain yksi rahalaji kiertoon maassa.

Viimeksi mainittu tehtävä tarkoitti, että ruotsalaiset setelit, jotka yhä yleisesti olivat käytössä Suomessa, piti vaihtaa pois ja korvata ruplamääräisillä venäläisillä ja Suomen Pankin seteleillä.

Pankki perustettiin aluksi Turkuun, 12. päivänä joulukuuta 1811, ja aloitti toimintansa elokuussa 1812. Vasta muutamaa vuotta myöhemmin, kun Helsingistä oli tullut maan uusi pääkaupunki, pankki muutti Helsinkiin.

Suomen Pankilla on ruotsalaiset juuret ainakin kahdessa suhteessa.

Ensiksi, Ruotsin valtionpankki oli suoranainen esikuva Suomen Pankin perustamiselle, organisaatiolle ja tehtäville. Toiseksi, pankki oli alkuaikojen toiminnassaan ja ammatillisestikin Suomen ensimmäisen pankin, Turun diskonttolaitoksen perinteen jatkaja. Diskonttolaitos oli yksi Ruotsin valtionpankin tosiasiallisista haarakonttoreista, joita toimi 1800-luvun alussa Ruotsin valtakunnan tärkeimmissä kaupungeissa.

Diskonttolaitokset olivat muodollisesti yksityisiä yhtiöitä, mutta toimivat Ruotsin valtionpankin rahoittamina, takuulla ja ohjauksessa. Turun diskonttolaitos oli lyhytikäinen laitos, joka avattiin vuonna 1806, eli hiukan myöhemmin kuin vastineensa Göteborgissa ja Malmössä, ja suljettiin vain kahden vuoden toiminnan jälkeen.

Lyhyestä elinkaarestaan huolimatta Turun diskonttolaitoksella oli Suomen Pankille suuri merkitys sen toiminnan alkuvaiheessa, koska monet niistä henkilöistä, jotka myöhemmin olivat mukana pankin perustamisessa ja johdossa, olivat saaneet käytännön pankkikokemuksensa diskonttolaitoksesta.

4.2.2009

Näihin kuului ennen muuta laamanni Claës Johan Sacklén, josta tuli Suomen Pankin ensimmäinen pääjohtaja, ja professori Gabriel Erik Haartman, josta tuli Suomen keisarikunnan hallituskonseljin ensimmäinen valtiovarainpäällikkö ja siinä asemassa korkein päätöksentekijä Suomen Pankissa. Molemmat olivat olleet Turun diskonttolaitoksen johtokunnan jäseniä.

Turun diskonttolaitoksesta tuli Suomen sodan uhri. Keväällä 1808, kun huhut uhkaavasta venäläisten hyökkäyksestä tulivat Turkuun ja Tukholmaan, levisi diskonttolaitoksen tallettajien keskuudessa paniikki ja nämä yrittivät nostaa rahojaan. Tämä osoittautui kuitenkin mahdottomaksi, rahat oli lainattu eteenpäin, ja kun Ruotsin valtionpankkikaan ei voinut auttaa, diskonttolaitos joutui pian vararikkoon.

Kaikki jäljelle jääneet varat ja diskonttolaitoksen kirjanpito salakuljetettiin Tukholmaan vähän sen jälkeen, kun venäläiset olivat miehittäneet Turun kaupungin. Tämä tapahtui sen jälkeen, kun diskonttolaitoksen johtokunta oli vastaanottanut seuraavansisältöisen sanoman silloisen optisen lennätinjärjestelmän kautta:

”Herrat pankkivaltuutetut käskevät Turun diskonttojohtokuntaa että heidän, sekä kaikkien asiakirjojen ja koko laitoksen pitää heti siirtyä Tukholmaan. Eckerön lennätinkonttorissa, tämän kuun 7. päivänä klo 12: 1808. J.E. Sarén, lennätintarkastaja Eckerössä.”

Huomataan, että pankkivaltuutetut ohjasivat diskonttolaitoksia varsin tiukasti.

Onneksi Suomelle diskonttolaitoksen johtokunta jäi kuitenkin Turkuun, niin että sen jäsenet saattoivat vähän myöhemmin olla mukana perustamassa uutta pankkilaitosta Suomeen.

Seuraava askel Suomen Pankin synnyssä olivat keskustelut Porvoon valtiopäivillä keväällä 1809.

Valtiopäivät olivat tunnetusti tärkein tapahtuma Suomen muodostumiselle valtioksi. Erityisen merkittävä oli Aleksanterin hallitsijanvakuutus, jossa hän lupasi pitää voimassa maan (alun perin ruotsalaiset) lait ja säätyjen erioikeudet.

Yksi kysymyksistä, jotka Aleksanteri esitti valtiopäivien harkittavaksi, oli, miten maan rahaolot olisi järjestettävä. Vastauksessaan keisarille valtiopäivät ehdottivat suomalais-ta kansallispankkia, Suomen Säätyjen Pankkia, joka piti järjestää samalla tavoin kuin Ruotsin valtionpankki oli järjestetty.

4.2.2009

Valtiopäivien esityksen mukaan pankin piti olla säätyjen, ts. valtiopäivien alaisuudessa, ja pankin yhteyteen piti perustaa diskonttolaitos – molemmat piirteet aivan kuin Ruotsissa.

Valtiopäivät saattoivat perustaa ehdotuksensa kustavilaiseen hallitusmuotoon vuodelta 1772, jonka keisari oli hallitsijanvakuutuksessaan luvannut pitää voimassa. Hallitusmuodon mukaanhan

”Waltakunnan Säätyjen Pankki jääpi tästälähin, niinkuin se tähänkin asti on ollut, heidän itse taattawaksensa ja hoidettawaksensa ja on hallittawa niiden ohjeiden ja sääntöjen mukaan, jotka jo owat tehdyt tahi joita Waltakunnan Säädyt vielä saattawat tehdä.”

Tämä ei kuitenkaan toteutunut, ainakaan aluksi. Kun Suomen Pankki perustettiin, se asetettiin Suomen keisarillisen hallituksen alaisuuteen, eikä valtiopäiviä kutsuttu koolle vuosikymmeniin. Mutta kun ne kutsuttiin lopulta koolle vuonna 1863, Aleksanteri II:n hallituskaudella, otettiin pankin asema heti asialistalle, ja seuraavien valtiopäivien aikaan vuonna 1867 pankki siirrettiin säätyjen hoitoon. Tämäkin osoittaa osaltaan ruotsalaisen esimerkin vahvaa vaikutusta Suomessa.

Ei kuitenkaan pidä liioitella ruotsalaista esimerkkiä valtionpankin perustamisessa Suomeen. Venäjällä itsellään oli varsin samanlainen pankkijärjestelmä kuin Ruotsilla tuohon aikaan, sillä merkittävällä poikkeuksella, että venäläiset valtionpankit olivat valtiovarainministeriön elimiä.

Pian venäläisten hyökkäyksen jälkeen antoi Venäjän ulkoministeri Rumjantsev julistuksen, johon sisältyi lupaus perustaa Suomeen lainapankki maanomistajia varten ja diskonttolaitos kauppaa hyödyttävän rahankierron edistämiseksi. Tämä viittaa suoraan Venäjän tuolloiseen valtiolliseen pankkijärjestelmään, joka koostui juuri lainapankista aatelia tilanomistajia varten sekä diskonttolaitoksista kauppiaiden lyhytaikaista luottoa varten (sekä vielä assignaattipankista, joka vastasi setelien liikkeeseen laskusta).

Voidaan kysyä, miksi Suomeen tarvittiin erillinen pankki venäläisten valloitettua maan. Mikseivät olemassa olleet venäläiset pankit voineet laajentaa toimintakenttäänsä Suomeen? Osittain syynä on tietysti se erityisasema, jonka Suomi sai keisarikunnassa vuoden 1809 jälkeen.

Toinen johtolanka löytyy Gogolin kuuluisasta novellista ”Kuolleet sielut”: venäläisten pankkien luotonanto oli luonteeltaan sellaista, että sitä pidettiin subventioina tai tukena. Näin ollen oli vain luonnollista, että Venäjällä ei haluttu uusia luotonottajia nauttimaan

4.2.2009

venäläisten pankkien edullisista lainoista. ”Kuolleet sieluthan” käsittelee Venäjän lainapankin omalaatuista käytäntöä käyttäen maaorjia lainojen vakuutena.

Suomen Pankin perustaminen vuonna 1811 ei merkinnyt, että Suomen rahaolot olisivat tulleet kokonaan riippumattomiksi Ruotsista, päinvastoin. Vaikka keisarillinen Suomen hallitus, Suomen Pankin avulla, yritti ruplamääräisillä suomalaisilla ja venäläisillä seteleillä syrjäyttää ruotsalaiset rahat, jatkui ruotsalaisten setelien käyttö Suomessa jopa suuremmassa määrässä kuin ruplamääräisten setelien.

Tämä johtui ainakin osaksi siitä, että Suomella oli tuohon aikaan ylijäämä kauppatasteessaan suhteessa Ruotsiin, mutta alijäämä suhteessa Venäjään. Tulos oli, että riikintaalereita virtasi Suomeen rajan yli Ruotsista, mutta ruplat virtasivat jatkuvasti pois maasta.

Noin 30 vuoden ajan kiersivät venäläiset ruplasetelit, Suomen Pankin rupla- ja kopeekkamääräiset setelit, ruotsalaiset pankinsetelit, ruotsalaiset valtionvelkasetelit sekä ruotsalainen ja venäläinen hopearaha rinnan Suomessa. Tämä oli hyvin epäkäytännöllistä, koska kurssit ruplan ja hopean välillä, riikintaalerin ja hopean välillä, ja ruplan ja riikintaalerin välillä vaihtelivat jatkuvasti. Suomen Pankin omien suhteellisen pieni osuus koko setelistöstä merkitsi myös, että Suomen Pankin luotonantokyky jäi odotettua pienemmäksi.

Ruotsalaisten setelien kierto Suomessa merkitsi myös sitä, että Ruotsin rahamarkkinat olivat tosiasiallisesti riippuvaiset Suomesta. Tämä kävi selvästi ilmi kun Suomi vuonna 1840 suoritti rahauudistuksen, jonka yhteydessä jäljellä olleet ruotsalaiset setelit vaihdettiin Suomen Pankin omiin ruplaseteleihin. Suomen rahauudistuksen oli tehnyt mahdolliseksi se, että Ruotsi muutamaa vuotta aikaisemmin oli palauttanut riikintaalerin vaihdettavuuden hopeaan.

Tässä yhteydessä Suomen Pankki hankki itselleen merkittävästi aikaisempaa suuremman hopeavarannon esittämällä Suomesta kerätyt ruotsalaiset setelit lunastettaviksi valtionpankissa Tukholmassa. Tuloksena oli, että Ruotsi menetti ison osan maan hopeavarannoista, ja se aiheutti varsin vakavan rahamarkkinakriisin Ruotsissa, mikä puolestaan pakotti Ruotsin valtionpankin setelinantomääräysten uudenaikaistamiseen. Päätän tämän esitykseni vielä yhteen huomioon siitä, kuinka vahvasti Sveriges Riksbank ja ruotsalaiset esimerkit ovat vaikuttaneet siihen, miten Suomen Pankin asema yhteiskunnassa on nähty.

4.2.2009

Tämän voi nähdä hyvin selvästi jopa Kruunuhaan kaupunginosan asemakaavassa. Kun katsoo ulos Suomen Pankin julkisivussa olevista suurista ikkunoista, näkyy Säätytalo, entinen valtiopäivien kokoontumispaikka suoraan pankkia vastapäätä, täsmälleen samoin kuin Sveriges Riksbankin vanha pankkitalo ja Ruotsin valtiopäivätalo sijaitsevat Helgeandsholmenilla Tukholmassa.

Tämä rakennusten sijoittelu, joka vahvasti symbolisoi pankin suhdetta valtiopäiviin (ja tarkoitan läheisyyttä, en vastakkainasettelua) on todennäköisesti lainattu Tukholmasta, vaikka näiden rakennusten ruotsalaiset vastineet rakennettiin suunnilleen samaan aikaan kuin nämä suomalaisetkin. Se, että tämä tapahtui 1880-luvulla, kokonaista seitsemän vuosikymmentä sen jälkeen kun maamme erotettiin toisistaan, muistuttaa hienolla tavalla ei vain Suomen Pankin, vaan myös suomalaisen parlamentarismen ruotsalaisista juurista.